

1.02 Pregledni znanstveni članek

UDK 929 Laščak A.
728.8 (497.4+623)

Prejeto: 19. 10. 2007

Tino Mamićuniv. dipl. prof. zgodovine in univ. dipl. novinar, novinar Primorskih novic, Manžan 37a, SI-6000 Koper
e-pošta: tino@primorske.si

Anton Laščak beg – življenjepis kraljevega arhitekta

IZVLEČEK

Anton Laščak (Antonio Lasciac) (1856–1946) je bil dvorni arhitekt egiptovskega kralja in eden od najpomembnejših umetnikov neoislamizma v arhitekturi. Ustvaril je vrsto luksuznih palač v Kairu in Aleksandriji, v Sloveniji pa park in vilo na Pristavi v Rožni dolini. Rodoslovna raziskava dokazuje, da gre za sina slovenskih staršev, poročenega s Slovenko. Strokovna literatura ga pozna kot italijanskega umetnika Antonia Lasciaca. Čeprav se je imel za furlanskega in italijanskega domoljuba, je govoril tudi slovensko. Za zasluge je od egiptovskega podkralja prejel plemiški naziv beg, kar ustreza baronu.

KLJUČNE BESEDE

Anton Laščak, Antonio Lasciac, arhitektura, Goriška, Gorica, Nova Gorica, vila Rafut, Rožna dolina, Egipt, Aleksandrija, Kairo

SUMMARY

ANTON LAŠČAK BEY – A BIOGRAPHY OF THE KING'S ARCHITECT

Anton Laščak (Antonio Lasciac) (1856–1946) was the court architect of the Egyptian king and one of the most important artists of neoislamism in architecture. He created a line of luxury palaces in Cairo and Alexandria, and in Slovenia the park and villa at Pristava (Rafut) in Rožna dolina. The genealogical research proves he was the son of Slovene parents, married to a Slovene woman. Expert literature knows him as Italian artist Antonio Lasciac. Although he considered himself a Friulian and Italian patriot, Lasciac spoke Slovene as well. For his merits he received from the Egyptian king the noble title bey, which corresponds to baron.

KEY WORDS

Anton Laščak, Antonio Lasciac, architecture, Goriška region, Gorizia, Nova Gorica, villa Rafut, Rožna dolina, Egypt, Alexandria, Cairo

Uvod

Arhitekt Anton Laščak (Antonio Lasciac) je dolga desetletja ustvarjal v Egiptu, kjer je postal dvorni kraljevi arhitekt. Bil je eden od najpomembnejših ustvarjalcev neoislamizma (neoislamizma) v umetnosti, ki je nastal po vzoru evropskih neoklasicističnih umetnostih slogov. Na Slovenskem je Laščak ustvaril samo eno delo, ki je naša najpomembnejša (in ena redkih) neoislamska umetnina: vila Rafut.

Literatura o njem prinaša nasprotujoče si informacije. Gre za Slovenca ali Avstrijca? Furlana ali Italijana? Nacionalista ali svetovljana? In končno, je to Lasciac ali Laščak?

Slovensko poreklo¹

Prvi problem pri Antonu Laščaku predstavlja že njegovo ime. Ime najdemo v različicah *Antonio*, *Toni*, *Antoine* in *Anton*, priimek pa kot *Lasciack*, *Lasciach*, *Lasciak*, *Laščiak*, *Laschach*, *Lasciac*, *Lanščak* in *Laščak*.²

V matičnih knjigah 18. stoletja so bili njegovi predniki zapisovani kot *Lashzbak*, njegovi slovenski sorodniki, ki danes živijo v Sloveniji, pa se vsi pišejo *Laščak* (izg. *Làščak*). Osebna imena so v cerkvenih matičnih knjigah na Primorskem v 19. stoletju skoraj vedno zapisana v latinščini, priimki pa po italijanskem pravopisu. Ko se je Antonov oče Peter preselil v Gorico, so priimek zapisali kot *Lasciack*. Pisanje priimka v matičnih knjigah je bilo v pristojnosti župnika, ki je pisanje prilagajal svojemu pravopisu (italijanskemu, nemškemu ali slovenskemu). Zaradi konstantnega pisanja v matičnih knjigah *Lasciack* je to postal uradni priimek, ki pa si ga je Anton uradno spremenil v *Lasciac* šele leta 1942. Sam se je že od mladosti podpisoval kot *Antonio Lasciac* in pod tem priimkom ga poznajo tudi v tuji strokovni literaturi. V rojstni knjigi³ je zapisan kot *Lasciack*, v poročni knjigi pa kot *Laščiak*.⁴

Glede na prakso v slovenski literaturi (Žiga Herberstein, Louis Adamič ...) in zaradi rabe v primorskem časopisju (Novi Glas, Primorske novice) uporabljamo tudi na tem mestu slovensko poimenovanje. Drugi razlog za tako zapisovanje je pravilo slovenskih rodoslovcev, ki priimke pišejo enotno,

tako kot se jih uporablja danes, saj bi različne verzije otežile rodoslovno sledljivost.

Anton Laščak se je rodil Petru Laščaku (rojčenemu 1823 v Ročinju) in materi Jožefi Trampuš (rojeni 1824) v furlanski četrti Podturn v Gorici 21. septembra 1856. Bil je prvorojenec, za njim se je v družini rodilo še devet otrok, vendar so trije umrli že v otroštvu.

Zaradi povsem slovenskega značaja vasi Ročinj in slovenskih prednikov je Peter Laščak po rodu, jeziku in krvi nedvomno Slovenec. Vsi njegovi predniki in sorodniki po očetovi strani, kar jih je moč najti v matičnih knjigah, so iz Ročinja in okolice ter imajo slovenske priimke.⁵

Peter, po poklicu strojar kož, se je preselil v Gorico in tam poslovno sodeloval z Mihaelom Trampušom. Zaljubljen se je v njegovo hči in po poroki prevzel njegovo obrtno delavnico.

Slovensko poreklo Jožefe Trampuš dokazujejo tako njen priimek kot njeni predniki. Njeno ime so italijanski uradni zapisovalci pisali kot Gioseffa, kar je razmeroma redka oblika. Oče Mihael je bil rojen v Gorici, njegova starša pa sta bila še kmeta, doma z okoliškega Krasa.⁶

Tudi Antonova žena Marija Alojzija Plesničar⁷ je bila slovenskega rodu, kot lahko sklepamo po imenih in priimkih njenih prednikov ter krajih bivanja. Antonu je rodila tri otroke s precej nenavadnimi in povsem italijanskimi imeni: Plautilla Angelina Francesca, Fabbrizio Antonio Giuseppe in Romeo Italice Alessandro.

Gorica, ki je bila prvič omenjena pred tisočletjem kot "slovenska vas", je bila v vsej svoji zgodovini multietnična. Meščani so komunicirali v petih jezikih. Etnično ločnico je nemogoče potegniti, ker so prebivalci uporabljali določen jezik na določenem mestu – v cerkvi latinsko, v šoli nemško, v uradih italijansko, na ulici furlansko, s sorodniki slovensko. Furlanščina v Gorici 19. stoletja je bila "lingua franca", do prve svetovne vojne pa je bila med Neitalijani velikokrat bolj priljubljena kot italijanščina, ki je bila jezik oblastnikov in nato okupatorjev.⁸ Anton je odraščal v furlanskem okolju. Furlanska literatura ga pozna kot svojega rojaka, tudi pod imenom *Toni Sanrocàr* ali *sior Toni*.⁹

⁵ Arhiv župnijskega urada Ročinj, *Liber baptizatorum II, III in V*.

⁶ Župnijski urad Podturn, *Liber matrimoniorum*, vpis 15. aprila 1822; AAG, *Liber baptizatorum*, vpis 27. februarja 1859.

⁷ Marija Alojzija je bila hči Matija Plesničarja, trgovca z ogljem, in Marije Vogrič iz Čepovana. V matični knjigi sta priimka pisana kot Plesnizer in Vogrig, v skladu s takratno pravopisno prakso. Rojena je bila v Gorici 1859, umrla v Milanu 1949 (Župnijski arhiv Podturn, *Liber matrimoniorum*, vpis 15. avgusta 1877).

⁸ Neki slovenski župnik v Gorici je s svojo kuharico in psom govoril furlansko, z verniki pa slovensko (ustni vir: Božo Rustja).

⁹ Nazzi, *Dizionario*, str. 365.

¹ Daljši članek o Laščakovem rodu je bil objavljen v reviji Slovenskega rodoslovnega društva Drevesa: Mamič, *Rodoslovje in grafologija*.

² Napakam v pisanju v Sloveniji je botrovalo nezanimanje stroke, saj so o arhitektu le tu in tam pisali časopisi. V "resni" literaturi se je pojavil prvič šele leta 2002 z zapisom v dodatku *Enciklopedije Slovenije*, 16. knjiga, str. 119.

³ Župnijski arhiv Podturn, *Libro de nati 1789*, vpis z datumom 23. septembra 1856.

⁴ AAG, *Liber matrimoniorum 1784–1881*, vpis 15. avgusta 1877.

LIBRO DE' NATI												
1856		N.RO di Casa	NOME	RELIGIONE		SESSO		GENITORI			P NON	
MESE				Cattolica	Protestante	Regazzo	Regazza	Legitimi	Illegitimi	PADRE		MADRE
Settebr	25	902	Michael natus hatic	1	-	1	-	1	-	Antonius filius Lasciac et Therasia filia Dati et Gal Cathari Lasciac	Thomae Cathari Lasciac	
Septemb	1856		Lucius Lasciac filius Antonii Lasciac et Therasiae filiae Dati et Gal Cathari Lasciac	1	-	1	-	1	-	Antonius filius Lasciac et Therasia filia Dati et Gal Cathari Lasciac	Thomae Cathari Lasciac	
Septemb	21	95	Antonius natus Lasciac	1	-	1	-	1	-	Antonius filius Lasciac et Therasia filia Dati et Gal Cathari Lasciac	Thomae Cathari Lasciac	Anton Pauli Mar c Ma

Matična knjiga v Podturnu: rojen kot Antonius Lasciac, sprememba priimka v Lasciac (na žigu iz leta 1942), dopis o smrti v Kairu. (Župnijski arhiv Podturn, fotografija avtorja)

Domneve, da je Laščak slovensko vsaj razumel, če ne govoril, je nedavno potrdila priča.¹⁰ Mario Laščak, Antonov daljni bratranec iz Izole trdi, da je arhitekta slišal govoriti v slovenščini. Arhitekt je namreč vzdrževal stike s svojim sorodstvom, ki mu je pomagal tudi finančno. Dvema bratrancema je pomagal, da sta se preselila v Luksemburg, dvema pa v Belgijo. Veliko je pomagal tudi svoji prizadeti sestri v Gorici.

Med letoma 1936 in 1937 je arhitekt obiskal svoje sorodnike v Ročinju. Dolgo se je pogovarjal z Marijo Laščak, mamo takrat desetletnega Maria. Govoril je slovensko, čeprav malce slabše in v drugem narečju, se dobro spominja Mario. Prijazni gospod s črnim klobukom in palico mu je dal nekaj tujih kovancev z luknjo, ki jih je zataknil v jabolko. To je bil običaj, ko so otroci ob novem letu hodili po vasi z jabolki, v katera so jim ljudje zatikali kovance. Arhitekta je ta običaj zanimal in je pozorno poslušal Mariev odgovor. Njegovi materi je dal papirnati denar, s katerimi je potem kupila prašiča.¹¹

Ne glede na to pa nimamo nobenega dokaza, da bi se Anton Laščak svojega porekla zavedal. Imel se je za Furlana in Italijana. V času njegovega študija na Dunaju je bila Gorica del Avstro-Ogrske in Laščak se je, tako kot Italijani v Trstu in Istri, čutil kot del še "neodrešenih" ozemelj Italije. "Iz globokih italijanskih čustev je sklepal prijateljstva s sodobnimi iredentistično usmerjenimi razumniki, ki so podobno razmišljali. Zavedel se je, da mu bodo

te ideje spodkopavale življenjsko pot. Vendar to mladeniča ni brigalo: to je presešel s svojim značajem – samozavesten, iskren in brezkompromisen."¹² O njegovem značaju piše neki italijanski kairski dnevnik leta 1899: "Nikakor ne zna molčati: rojen v naši lepi deželi Julijske krajine ima tako močno vkoreninjeno zavest italijanstva, da ji daje prednost pred vsem in vsemi – vedno, ob vsaki priložnosti, z vztrajnostjo, ki meji na pretiravanje, kar zelo občudujem."¹³

Leta 1900 je v Vidmu izšla njegova pesem "Občudujoč veličastnega leva svetega Marka na goriškem gradu".¹⁴ V njej slavi beneškega leva, ki naj varuje Italijo pred "prekletimi Tevtoni", ki prihajajo čez "naravno mejo romanskega Jadrana". Naravne meje pa postavlja "mogoče vse do Ljubljane", sicer pa vključuje Postojno, Istro, Trst in Krk. Na dan podpisa saintgermainske mirovne pogodbe, ki je Gorico dodelil Italiji, je Laščak v pismu goriškemu županu zapisal: "Naša ljubljena Gorica je po stoletjih sužnosti, po stoletnem nadčloveškem boju za svojo narod, postala po volji ljudstva in po moči junaške italijanske vojske za vedno odrešena v skupni Materi, naši Italiji."¹⁵

Laščak torej nikakor ni slovenski arhitekt, ampak le arhitekt slovenskega rodu, kar dokazujeta njegov rodovnik in znanje slovenščine.

12 Chiozza, *Tra echi secessionisti*, str. 17

13 Chiozza, *Tra echi secessionisti*, str. 19

14 Lasciac, *Contemplando il magnifico leone*, str. 12.

15 Chiozza, *Tra echi secessionisti*, str. 36.

10 Mamič, *Laščak govoril slovensko*, str. 32.

11 Ustni vir: Mario Laščak.

Doma v Gorici

Anton Laščak je v Gorici končal ljudsko šolo, nižjo in višjo realko, na Dunaju pa je postal inženir stavbarstva. Po diplomu je začel kariero v Gorici. Eden od njegovih prvih (neuresničenih) načrtov nosi datum 9. avgust 1882: razširitev in preureditev stanovanjske hiše v mestu.¹⁶

Še istega leta jeseni se je odpravil preko morja. Od Evrope in Gorice se je poslovil v verzih:

*Adio Guriza me, jo voi lontan
In zerçha di fortuna e di onor;
Voi cori il mond, e, forsi, in qualche an
Mi tornarastu vodi manco puor...*¹⁷

"Zbogom, moja Gorica, odhajam daleč iskati srečo in slavo," so besede, ki veliko povedo o Laščakovem odnosu do domačega kraja, pa tudi o razlogih za odhod. Gorico je imel Laščak zelo rad in se je vedno spominjal z nostalgijo in ljubeznijo. Nekaj mesecev pred prelomom stoletja je tako pisal pismo goriškemu časniku in omenjal svoje sanje o Kapeli¹⁸ in mestu. Tudi sicer je o domačem kraju pesnil v furlanščini in verze pošiljal prijatelju. "Vedno mislim nate, ljubeznivo mesto," ali "Io pensi sempre a ti, zitad zentil," je pisal iz Odesse poleti 1896.¹⁹

Mladi arhitekt bogatega meščanstva (Aleksandrija 1882–1888)

Šestindvajsetletni Laščak je jeseni leta 1882 prispel v Aleksandrijo, najpomembnejše obalno mesto Severne Afrike,²⁰ vpeto med Zahod in Orient, ki je julija istega leta doživelo britansko bombardiranje;²¹ zato je postalo cilj številnih investorjev

in stavbenikov.²² Ime si je ustvaril že s prvim delom, monumentalno galerijo *Menasce* (1883–85). Združil je stavbno tradicijo arabskih kratkih ulic in vele-mesta v pokrito nakupovalno ulico. V pritličju je prostor za lokale, tako kot že od antike naprej, v nadstropju pa za stanovanja. V njej so se naselili elitni evropski trgovci, glavne ladijske družbe ter najprestižnejše trgovine in kavarne. Številni najemniki majhnih lokalov pa so v stoletju zatem s prezidavami dali galeriji bolj klavrn izgled.²³

Galerija Menasce v Aleksandriji je eno od Laščakovih prvih in najpomembnejših del (sočasna fotografija iz fototeke Alinari v Firencah).

¹⁶ Načrt, ki ga hrani ASGO, je ponatisnjen v Chiozza, *Tra echi secessionisti*, str. 68–70.

¹⁷ Pesem je ponatisnjena v: Kuzmin, *Sulle Orme*, str. 12.

¹⁸ Kapela je splošni izraz domačinov za cerkev na Kostanjevici.

¹⁹ Pesem, prvič objavljena leta 1896 v listu Pagine Friulane, je ponatisnjena v: Chiozza, *Tra echi secessionisti*, str. 21.

²⁰ V Aleksandrijo so se v 19. stoletju zaradi posebnih privilegijev, ki jih je tujcem nudilo turško cesarstvo, začeli množično naseljevati Evropejci. Leta 1927 je bil vsak tretji meščan evropskega porekla. Aleksandrija je cvetela zaradi pristanišča (v tem času največjega v vzhodnem Sredozemlju) in podnebja, ki je bilo prijetnejše kot kairsko. Največja evropska skupnost je bila grška, za njo pa italijanska. V slednjo so prištevali tudi veliko Slovencev, ki so v tistem času prihajale na delo v Egipt. Največ egiptovskih Slovencev je bilo po rodu s Primorske, ki je bila po prvi svetovni vojni okupirana s strani Italije – Slovenke so torej prišle iz kraljevine Italije. Število egiptovskih Italijanov Volait ocenjuje na 13.900 leta 1871 in 49.100 leta 1927. V teh številkah je zajeta tudi večina Slovencev (Primorcev), katerih število leta 1902 ocenjujemo na vsaj 5300 (Makuc, *Aleksandrinke*, str. 10).

²¹ Novejša zgodovina Egipta se začena z letom 1798, ko ga je zasedel Napoleon Bonaparte in v arabski deželi prekinil stoletno turško nadoblast (od leta 1517). Egiptovska ekspedicija je imela tako velik socialni in kulturni vpliv, da so Egipčani v skladu z načeli francoske revolucije začeli prevzemati samoupravo v svoje roke. Francoskemu porazu in umi-

ku so sledili spopadi, v katerih je zmagal albanski trgovec in vojaški poveljnik Mehmed Ali. Carigrad mu je priznal naziv paše kot svojega avtonomnega podkralja. Mehmed Ali paša je državo moderniziral. Leta 1869 je bil končan sueški prekop, ki je dal deželi ob Nilu nov svetovni pomen. Država je zapadla v dolgove pri evropskih velesilah, kar je kot izgovor za okupacijo izkoristila Velika Britanija leta 1882. Formalno oblast je sicer obdržala Turčija, vendar le do leta 1914, ko je zaradi izbruha vojne Britanija Egipt razglasila za svoj protektorat, odstavila kairskega vladarja Abasa II. in imenovala sultana Huseina Kemala. V času britanske okupacije se je krepil odpor nacionalnega gibanja, iz katerega je nastal splošni upor, kar je privedlo do razglasitve neodvisne parlamentarne kraljevine leta 1922. Trideset let kasneje pa je bil kralj odstavljen in nastala je arabska republika, katere režim traja do danes (*Encyclopaedia Britannica Online*, www.britannica.com/eb/article-9106015).

²² Volait, *La communaute Italienne*, str. 137–139.

²³ El-Shazly, *Galeria Building in Alexandria*, str. 285.

Podoben vtis dobimo ob pogledu na fotografije železniške postaje sv. Štefana *Ramleh*, in na palačo *Primi*, ki sta obogateni z eksotičnimi motivi. Na žalost sta obe stavbi danes uničeni. Tu sta še vila *Laurens* po vzorih italijanske renesanse in vila *Mazlum paše*. Za premožna Juda Aghiona je Laščak projektiral štiritetažni hotel (t.i. "palazzino") *Aghion*, v katerem je danes sedež časopisa *Al Abram*. Vokalni palacino, ki posnema evropski eklektizem, stoji na stičišču glavnih osi antičnega mesta, ki ga je ustanovil Aleksander Veliki.

Nekaj posebnega je veliki stanovanjski kompleks, ki bi ga danes imenovali stanovanjski blok. Za Aleksandrijo je moderni blok z udobnimi stanovanji za višji sloj pomenil novost.

V tem prvem obdobju v slogu prevladuje eklektizem z nagibanjem k renesansi, ki je doživel svoj vrh na Dunaju konec 19. stoletja. Laščak je stavbarstvo študiral v cesarski prestolnici v času, ko so gradili znameniti Ring, kar je nedvomno precej vplivalo na njegovo kasnejše delo. Vse Laščakove gradnje, pa tudi druge, ki je financirala *Société Anonyme des Immeubles d'Égypte*, lahko mirno primerjamo s sočasnimi gradnjami evropskih metropol.

Izpopolnjevanje (Italija 1888–1895)

Laščak se je leta 1888 vrnil v Italijo in v Rimu ustvaril načrta za goriški cerkvi. Načrt za cerkev Srca Jezusovega ni bil uresničen zaradi previsoke cene. Kasneje so cerkev zgradili po načrtih Maksa Fabianija. Zamislil si je tudi novo fasado svoje domače cerkve sv. Roka (1894) v goriškem Podturnu, vendar je tudi ta ideja ostala na papirju.²⁴

Leta 1889 ga najdemo v Neaplju, kjer se je navduševal nad arhitekturo takrat modne secesije. V Rimu pa je izdelal načrt za novi dostop do glavnega stopnišča beneške palače in nekaj stanovanjskih hiš. Njegovi deli iz tega obdobja sta – poleg manjših obnov – še restavracija Barberinijevega srednjeveškega gradu *Collalto Sabino* v bližini Rima in vila po rimskih vzorih v Perugii.²⁵

Leta 1890 je sodeloval na natečaju za rimsko sinagogo, ki si jo je zamislil v mavrskem slogu. Laščakove ideje za sinagogo so se v detajlih realizirale v njegovih kasnejših delih. To delo štejemo kot pomembno v njegovem opusu, saj se je prav pri sinagogi začel močneje z gledovati v orientalni arhitekturi.

V Torinu so bila istega leta na prvi razstavi italijanske arhitekture predstavljena tri njegova dela: vila *Laurens*, palača *Aghion* in načrt za rimsko sinagogo.²⁶ Laščak se je takrat – kot njegovi številni italijanski sodobniki – navduševal nad rimsko arhi-

tekturo in postal dopisni član *Associazione Artistica fra i Cultori di Architettura*.

Leta 1893 je sodeloval v natečaju za ljudsko šolo Giacinto Pachiotti v Turinu. Čeprav je načrt poslal brez vsakih priporočil, so ga v komisiji takoj opazili. "Pred seboj imamo sijajno arhitekturno zasnovo, umetniško, odlično in dovršeno," so takrat zapisali v uglednem dnevniku *Gazzetta Piemontese*.²⁷

V središču večnega mesta je narisal pročelje metodistične škofijske cerkve z neogotskimi prijemi. V načrtu najdemo vplive islamske arhitekture, čeprav gre bolj za obrise.

Arhitekt plemstva (Kairo 1895–1907)

Sredi 19. stoletja je Egipt dobil svetovni pomen zaradi surovine, ki jo je svet zelo potreboval: surovega bombaža. Velika porabnica bombaža, Velika Britanija, je med ameriško državljansko vojno zaradi embarga nad izdelki iz držav konfederacije morala poiskati druge dobavitelje bombaža. Egipt je začel na veliko služiti iz izvozom dolgovlaknatega bombaža.

Leta 1867 je francoski vladar Napoleon III. povabil egiptovskega vladarja Kediva Ismaila na svetovno razstavo v Pariz. Takrat je bil najpomembnejši del razstave Pariz sam, saj je pod Napoleonom doživel silovite urbanistične spremembe – številne stare hiše so podrli in zgradili mesto velikanskih simetričnih bulevarjev, parkov in veleblagovnic; vse to z urejeno kanalizacijo. Ismail se je vrnil v Kairo trdno odločen, da bo mesto spremenil po pariških vzorih. Najel je vrsto evropskih tehnikov in svojemu ministru javnih del, ki se je šolal v Franciji, dal nalogo, naj pripravi načrt, s katerim bo Kairo postal rival Parizu. Sočasno je nov veter v stavbarstvu zavel tudi z ustanovitvijo Odbora za ohranitev spomenikov arabske umetnosti.²⁸

Laščak je začel z intenzivnim delom in sledil slogovni govorici cvetja. Njegova velika in prekipajoča domišljija je v stiku z bogatimi naročniki širokih nazorov dobila priložnost, da se izrazi. Turški, arabski in egiptovski vplivi so v povezavi z evropskimi klasicističnimi ustvarili nov slog v arhitekturi – neoislamizem. Laščak je bil eden od njegovih glavnih nosilcev. Tudi notranja oprema Laščakovih stavb je bila na višini, primerni ugledu naročnikov – obrtnike je vabil z Dunaja, iz Belgije in Nemčije. Postal je osebni arhitekt princa Saida Halima paše, sina egiptovskega podkralja Mehme-

²⁷ Danes La Stampa. Chiozza, *Tra echi secessionisti*, str. 19.

²⁸ *Comité de Conversation des Monuments de l'Art Arabe* so francoski ljubitelji arabske umetnosti v Egiptu ustanovili leta 1881. Glavna namena ustanovitve sta bila dva: skrb za arabsko arhitekturno dediščino in razvijanje občutka za kulturno dediščino. Njihov projekt je bil ustanovitev nacionalnega muzeja, ki je po večkratnih poskusih uspel leta 1883 (Volait, *La Fuite en Égypte*, str. 265–266).

²⁴ Godoli, *Da Gorizia all'impero Ottomano*, str. 39.

²⁵ Damiani, *Arte del Novecento in Friuli*, str. 164.

²⁶ Sacheri, *Esposizione di Architettura in Torino*, str. 108.

da²⁹ Alija paše;³⁰ od tu naprej so mu bile odprte vse poti v najvišje kroge. Začel je dobivati naročila iz kraljeve družine kedivske dinastije, vladnih ministrov in velikih paš. Said Halim je odrasčal v Carigradu, kjer se je navdušil nad neoklasicističnimi palačami ob Bosporju.

Saidu Halimu je Laščak leta 1897 naredil rezidenco iz rožnatega marmorja.³¹ Velikanska palača (4700 kvadratnih metrov), ki zaradi razbitih oken danes spominja na ozadje filmske grozljivke, je bila v času svojega odprtja leta 1901 prava paša za oči. Stavba bi bolj kot v Kairo spadala, denimo, na obalo Bosporja. Prav zaradi razmeroma neugledne okolice se Said Halim nikdar ni vselil vanjo. Okrasne stebre krasijo številni monogrami prinčevih začetnic HM.

Po atentatu na velikega vezirja – predsednika vlade Visoke porte Mohameda Ševketa paše leta 1913 v Carigradu – je princ Said prevzel njegovo mesto, ki je pomenilo najvišji laični položaj v Turškem cesarstvu. Po izbruhu prve svetovne vojne, ko je Egipt postal britanski protektorat, Turčija pa je bila v vojni z Britanijo, so Britanci vse premoženje velikega vezirja ob Nilu zaplenili. Laščakova palača Said Halim je postala elitna šola El Nasiria (1917–1952), kjer so se šolali številni ugledni Egipčani. Prav ti si sedaj prizadevajo, da bi stavbo obnovili, žal pa je park pred stavbo že pozidan.

Vrnimo se v obdobje Laščakovega ustvarjanja na prelomu stoletja. Za kairskega odvetnika Dilberloglueja je sprojektiral istoimensko vilo z elementi, vzetimi iz klasične toskanske arhitekture 15. stoletja. Diskretno modernost aristokratskega bivališča ob Nilu so opazili tudi v takratni ugledni dunajski reviji "Der Architekt".³²

Eno Laščakovih najpomembnejših del je velika palača *Suarez* v elitnem vzhodnem delu Kaira. Postavil jo je leta 1897 za odvetnika Figarija in Bonola, kjer je nato bil sedež italijanske skupnosti Circolo del Risotto. Palača ni ohranjena.

Leta 1898 je za princeso Nimet Alah projektiral trietažno palačo,³³ ki so jo poimenovali po njenem možu princu Mohamedu Gemilu Tusunu. Velika neoklasicistična palača z orientalskim pridihom je

dobila novo ime, ko je princesa ovdovela in se poročila z bratrancem princem Kemal al-Dinom Huseinom pašo. Ker novi par ni imel otrok, so palačo kvadraste oblike, skrito za fikusovimi drevesi, imenovali tudi žalostna palača. Zelo zanimiva je zgodovina prebivalcev palače. Ezoterično navdahnjen princ Kemal se je navduševal nad sufizmom in ustanovil eno od sekt muslimanskih svetih bratov.

Nimetin brat, podkralj Abbas II. je po začetku vojne zaradi zahtev britanskih okupatorjev moral odstopiti in je odšel v izgnanstvo.³⁴ Nasledil ga je njegov brat, oče Kemala al-Dina Huseina, Kemal Husein sultan. Prav pri Laščakovi palači je novoimenovani sultan decembra 1914 začel svoj inavguracijski sprevod. Ob njegovi smrti 1917 bi ga bil moral naslediti njegov sin Kemal al-Din, vendar se je ta prestolu odpovedal. Ko pa je princesa Nimet še drugič ovdovela leta 1932, je podarila palačo egiptovski vladi. Ta jo je namenila zunanjemu ministrstvu, ki je v njej službovalo do začetka devetdesetih let prejšnjega stoletja. Ministrstvo je v letih 1997–1999 financiralo celotno obnovo.

Istega leta (1898) je Laščak postavil Club des Princes, prvo stavbo na ulici Šaria Imad ad-Din. Na stavbi se vidi vpliv dunajske secesije. Prav tako istega leta je pod vodstvom Mikse Herza³⁵ bega skupaj z bratoma Francescom in Antoniem Battigellijem³⁶ projektiral kairsko vilo Zogheb.³⁷ Vila danskega diplomata je eden najbolj izrazitih primerov neoislamske arhitekture, kjer so se zgledovali v fatimidskem in mameluškem tradicionalnem stavbarstvu. Tu gre za prvi primer, ko so sodobni tuji arhitekti na novo ovrednotili staroislamsko arhitekturo. Navdih je prišel od Komisije za ohranitev spomenikov arabske umetnosti. Delež Laščakovega dela pri tem projektu po mnenju strokovnjakov (še) ni povsem jasen. Vila je potem gostila muzej moderne umetnosti, leta 1963 pa so jo porušili.

V letih 1900 in 1901 je bil Laščak v Carigradu, kjer je prenovil in opremil palačo *Bebek* kraljice matere kedivske dinastije, Amine Hanem (žene vladarja Tevkiva) na obali Bosporja. Za to palačo se je dokončno ugotovilo, da gre za Laščakovo delo nedavno, na podlagi arhitektovih albumov,³⁸ ki so bili podlaga za razstavo.³⁹ Danes je v njej egiptovski konzulat. Še dve kedivski palači ob Bosporju bi utegnili prenavljati Laščak, vendar gre zaenkrat le za domneve.⁴⁰

²⁹ Mehmed je hrvaška in srbska oblika imena Mohamed. V slovenskem zgodovinopisju je oblika Mehmed Ali bolj uveljavljena kot Mohamed Ali, zato se držimo te. Sicer pa za to ime (Mohamed, Mehmed, Muhamed) uporabljamo obliko Mohamed.

³⁰ Zgodovino Egipta devetnajstega in dvajsetega stoletja so zaznamovali vladarji: Mehmed Ali paša (1805–1848), Ibrahim paša (1848), Abas I. paša (1848–1854), Said paša (1854–1863), Kediv Ismail (1863–1879), Kediv Tevkiv paša (1879–1892), Kediv Abas II. Hilmi paša (1892–1914), Kemal paša sultan Husein (1914–1917), Ahmed Fuad paša sultan (1917–1922, kot kralj Fuad 1922–1936), kralj Faruk (1936–1952) (*Encyclopaedia Britannica Online*, www.britannica.com/eb/article-22386).

³¹ Raafat, *The Grand Vezir's Palace*.

³² Lasciac, *Villa Dilberoglu*, str. 13.

³³ Fayza, *Palaces of Change*.

³⁴ Glej opombi 12 in 17.

³⁵ Miksa ali Max Herz beg je arhitekt madžarskega rodu.

³⁶ Priimek tržaških arhitektov *Batigelli* izvira iz Vipavske doline in je poitalijančena oblika priimka Batagelj.

³⁷ Barillari, *La villa egiziana*, str. 49.

³⁸ Tri albume hrani fototeka Alinari v Firencah.

³⁹ Mamič, *V tujini slavljen – doma pozabljen*, str. 18.

⁴⁰ Godoli-Barillari, *Istanbul 1900*, str. 174.

Rezidenca kraljice matere ob Bosporju (sočasna fotografija iz fototeke Alinari v Firencah).

Leta 1900 je v Kairu bila končana manjša vila za Daira Gelal pašo. Zaradi Laščakovega opisa v reviji *L'edilizia moderna*⁴¹ je o stavbi ohranjeno veliko podatkov. Naj kot zanimivost navedemo, iz kakšne mešanice so izdelovali malto: tretjina granitnega peska, tretjina opečnatega prahu in tretjina apna. V stavbi je domoval italijanski konzulat, kasneje pa zasebna dekliška šola.

V kairskem predmestju Abasija je za princa Ibrahima Hilmija ustvaril palačo Zafaran (1896), v kateri sta živeli dve princesi. V njej se prepletajo vplivi neobaroka in evropske secesije. Že okoli leta 1908 se je stavba morala umakniti veleblagovnici Ciculturel.

Zelo slikovita je veleblagovnica La Grande Fabrique Stein v Kairu, katere posebnost so velika izložbena okna. Laščak se je očitno zgledoval po sočasni dunajski secesiji, čeprav pri tem ni šel tako daleč kot Wagnerjeva šola na prelomu stoletja.⁴²

Kraljevi arhitekt (Kairo 1907–1914)

Na prelomu stoletja je egiptovski prestol je zasedal Abas II. Hilmi (1892–1914), ki je bil študiral na dunajskem Terezijanumu. Kralju je nemški način življenja in mišljenja prirasel k srcu, zato je raje kot z Angleži sodeloval z ljudmi iz Avstro-Ogrske. Njegova druga žena je bila grofica Marianne May Török de Szendrő iz ogrske plemiške hiše, s katero je prijateljeval Laščak. Podrobnosti o tej zvezi niso natančno raziskane.

Ko je Laščak postal kraljevi arhitekt, je to pomenilo tudi prelomnico v njegovem ustvarjanju. Svoje ustvarjanje v secesijskem slogu je takrat zaključil.

Fotografija Antona Laščaka bega v plemiških oblačilih (Chiozza, Tra echi secessionisti, str. 16).

Podkralj Abas II. mu je leta 1907 podelil plemiški naziv beg,⁴³ in ga postavil za direktorja kedivskih palač. Titula mu je prinesla tudi obvezo in čast nošenja plemiške obleke z insignijami na vseh uradnih sprejemih.

Leta 1907 je Omar paša sultan⁴⁴ Laščaku naročil salamlik – to je paviljon na glavnem vhodu, ki je neke vrste recepcija, namenjena samo moškim. Zgledoval se je po slavni vrtni loži (*maq'ad*) Mamai iz 1496.⁴⁵ Veliko poznavalcev egiptovske umetnosti iz začetka 20. stoletja navajajo prav ta – v šestdesetih letih 19. stoletja žal porušen – salamlik kot primer, ki napoveduje velike spremembe v arhitekturi. Čeprav moramo imeti pred očmi izjavo nekoga francoskega arhitekta, ki je na predavanju na kairski likovni akademiji dejal: "Dokaz, da so arabski umetniki pri obujanju svoje narodne umetnosti uspešnejši od vseh drugih, je popolnost njihovih mošej ali izvedba novih del, komur jih zaupa njegovo veličanstvo Omar beg sultan."⁴⁶

⁴¹ Lasciac, *Palazzo Daira Djelal Pascia*.

⁴² Godoli, *Antonio Lasciac in Egypt*, str. 18.

⁴³ Prejel je plemiški naziv "bey" ali po slovensko beg. Naziv ni deden (za razliko od naziva paša) in ustreza našemu baronu.

⁴⁴ Omar beg sultan in Omar paša sultan sta imeni istega človeka. Srednje ime je plemiški naziv, ki se lahko s časom spreminja zaradi napredovanja na plemiški lestvici.

⁴⁵ Volait, *Architetti italiani a Istanbul*, str. 113.

⁴⁶ Volait, *La Fuite en Égypte*, str. 271.

S salamlikom – ki je bilo tudi Laščakovo prvo delo po imenovanju za dvornega arhitekta – se je začelo obdobje umetnikovega neoislamizma. V Egiptu se je neoislamizem rodil v sedemdesetih letih 19. stoletja s francoskih arhitektom Ambroiseom Baudryjem, ki so mu sledili Madžar Miksa Hertz in Italijani Alfonso Maniscalco, Achille Patricolo in Ernesto Verrucci.⁴⁷ Kot dvorni arhitekt je Laščak beg postal član uprave odbora za ohranjanje egiptovske arabske umetnosti *Comitè de Conversation des Monuments de l'Art Arabe*. Tu je dobil krasno priložnost za preučevanje stare arabske umetnosti iz prve roke. Verrucci in Laščak veljata za najpomembnejša italijanska arhitekta ob Nilu.⁴⁸

Osrednja kedivska palača in uradna rezidenca dinastije je bila palača Abdin. Gre za kraljevi dvor, kompleks stavb z več kot 500 sobami. Palačo so zgradili v letih 1863–73, skoraj v celoti iz lesa. Zatem je večkrat pogorela in bila znova obnovljena. Slednjič je njeno mogočno fasado obnovil Anton Laščak beg v letih 1909 in 1911, tokrat v kamnu.

V istem slogu je zgradil tudi palačo princa Jusufa Kemala v kairski četrti Mataria (1908–1914) in vilo princeze Amine (1910–1915) *Tabra*, poimenovano po znanem iranskem pesniku.

Palača Jusuf Kemal je simetrična in klasična tridelna. Osrednja dvorana v stavbi, iz katere se po aristokratskem stopnišču vzpneš v zgornjo etažo, je eklektična z neobaročnimi detajli. Jusuf Kemal je v dvorano postavil lovske trofeje – nagačene glave na stene, kože z režečimi žreli na tla, prostor pa čuvata nagačena levinja in lev. Zgornji prostori palače so povsem neoislamski z obiljem lesenega izrezljanega pohištva.

Kraljeva palača Abdin v Kairu (sočasna fotografija iz fototeke Alinari v Firencab).

⁴⁷ Laščaku so nekateri pomotoma pripisali avtorstvo protokolarne vile Montaza v predmestju Aleksandrije, ki jo je ustvaril Verrucci. Napako se je prikradla tudi v pregledni članek o Laščakovem opusu Tomislava Kajfeža, ki se je v Sloveniji prvi začel poglobljati v Laščaka (Kajfež, *Goriški arhitekt v Egiptu*, str. 16).

⁴⁸ Ciranna, *Lasciac e Verrucci*, str. 59.

Vila Tahra pa je trietažni *palazzo* z razkošnim marmornim stopniščem in alabastrnim stropom. Pred stavbo je arhitekt postavil fontano, ki spominja na ambient rimskega trga Barberini. Zelena okolica s palmami ločuje posest od njenega edinega soseda, rezidence kralja Fuada.

Tudi pri tej stavbi je zelo zanimiva zgodovina njenih prebivalcev.⁴⁹ Taher paša je bil zelo radoživ, nič kaj aristokratski športni navdušenec. Njegova strast do letenja ga je pripeljala do Laszla Almasyja, ki je bil reden gost v palači. Almasyja sicer svetovna javnost pozna kot glavnega junaka filmske uspešnice Angleški pacient. Konec 30-ih let je palačo kupil kralj Faruk, jo preuredil, leta 1953 pa je bila nacionalizirana. V njej je predsednik Sadat poveljeval vojaški operaciji ponovne osvojitve Sinaja leta 1973. V palači je v povojnem času prespalo veliko uglednih državnikov, zadnji med njimi je bil francoski premier Jospin. Trenutno potekajo pogovori o tem, da bi palačo Tahra spremenili v Almasyjev muzej.

Za egiptovskega premierja je Laščak projektiral palačo Adli Jegen v Garden Cityju, evropski rezidenčni četrti ob Nilu, kjer je bila nekaj časa največja stavba. Po smrti Adlija Jegena paše so jo preimenovali v kasr Šerif Sabri. Neoklasicistično palačo so podrli konec 70-ih ali na začetku 80-ih let prejšnjega stoletja in namesto nje postavili Hotel Four Seasons in nakupovalno središče.

Leta 1908 si je Laščak zamislil šolo za vakuf⁵⁰ Huseina Kemala paše v Aleksandriji. Pročelje je iz dveh barv in dveh materialov: bel kamen in rdeča opeka.

Precej znana je palača princa Daira Gelal paše s Klubom štiridesetih (znan tudi kot Klub Lotus) v pritličju in z dvema stanovanjema ter uradi v nadstropju. Nova stavba je nastala na veliki parceli, ki so jo pridobili z rušenjem starejše palače, v kateri je med ekspedicijo v Egiptu prenočeval Napoleon.

Leta 1911 je Laščak projektiral nedavno prenovljeno poslovno stavbo tržaške zavarovalnice *Assicurazioni Generali Trieste*.⁵¹ Pred obnovo je bila stavba razmeroma neopazna zaradi premajhnih kontrastov, saj so se različne barve pročelja zaradi starosti in smoga zlile v eno samo rjavkasto mešanico. Po prenovitvi je tako zablestela v svojem prvotnem sijaju, da jo je skoraj težko prepoznati. Zavarovalnica je bila najpomembnejša gospodarska družba iz Avstro-Ogrske in Italije v Kairu. Svoje podružnice je imela po vsem svetu. Petetažna palača zavarovalnice z

⁴⁹ Rifaat, *Taber pasha of Tabra palace*.

⁵⁰ Vakuf (arabsko *waqf*) je dobrotelna in verska ustanova, ki je financirala gradnjo ali ustanovitev stvari, namenjenih javnemu dobremu: bolnišnice, mošeje, vodnjaki ipd. Financiranje vakufa je temeljilo na nepremičninski lastnini, največkrat podarjeni ali zapuščeni z oporoko (Wikipedia, geslo Waqf, <http://en.wikipedia.org/wiki/Waqf>).

⁵¹ O stavbah tržaške zavarovalnice v Kairu je daljši članek napisala Barillari: *Les Batiments de la Assicurazioni Generali*.

dvema stolpičema je v središču Kaira. V detajlih najdemo veliko podobnosti z goriško vilo Rafut, ki jo je začel graditi nekaj let prej. Glavni vhod je na odrezanem vogalu ulic, značilno obliko mu daje vrhnje nadstropje, ki je zaradi terase vdrt v notranjost.

V letih 1911–12 je za kedivsko kraljevsko hišo izdelal načrt za *imaret*, to je ljudsko kuhinjo, kjer so ubožni prebivalci lahko dobili brezplačen obrok, in palačo *Immeubles Khédivialaux*, ki je še danes prepoznavna zaradi dveh značilnih kupol.

Istega leta je za predsednika egiptovske vlade Butrosa Galija paše (1846–1910), deda nekdanjega generalnega sekretarja Združenih narodov Butrosa Butrosa Galija⁵² (ki ga je, povedano mimogrede, vzgajala guvernanta Slovenka – aleksandrinka) izdelal načrt pravoslavne koptske⁵³ cerkve sv. Petra in Pavla v Abasiji, kairskem antičnem predmestju Heliopolis. Cerkev z okolico je dobila ime El-Butrosia po priimku naročnika. Pred vhodom v cerkev z dvema visokima zvonikoma sta dva zaporedna križna hodnika, atrija s stebriščem po vzoru starokrščanskih cerkva. Cerkev v obliki starokrščanske triladijske bazilike ima dve vrsti stebrov, ki ločujejo nižji stranski ladji. Streha je dvokapna, ostrešje leseno. Za glavnim oltarjem je polkrožna apsida, ki tradicionalno zaključuje stavbo. Pod glavnim oltarjem je družinska grobnica, kjer ležijo posmrtni ostanki premierja Butrosa Galija.

Laščakova sakralna umetnost je del sočasne italijanske arhitekturne smeri v arhitekturi,⁵⁴ ki bi jo lahko imenovali kolonialistično, saj je izražala ne le verski čut, ampak tudi politične želje države, ki je skušala postati velesila. Italijanske zahteve po življenjskem prostoru in sklicevanje na nasledstvo rimskega imperija so sprožile osvajanje kolonij in pomagale k obema svetovnim vojnama. Po vsem Sredozemlju so italijanski arhitekti gradili veličastna svetišča, ki so se večinoma zgledovala v starejši umetnosti.⁵⁵ Dodatni razlog za iskanje starokrščanskih zgledov je mogoče tudi dejstvo, da v antiki in zgodnjem srednjem veku še ni bilo delitve na pravoslavje in katolištvo.

El-Butrosia je danes središče egiptovskih kristjanov. Poleg stare Laščakove cerkve so pred leti postavili veliko večjo, največjo koptsko cerkev na svetu. Kljub zavidljivi velikosti cerkve sv. Petra in Pavla pa ta danes v senci nove cerkve⁵⁶ izgleda

majhna. Do cerkve je kar težko priti, saj kairski taksisti še imen ulic ne poznajo, kaj šele lokacijo krščanskih spomenikov.

Votivna kairska cerkev Butrosia z arhitektovim podpisom (sočasna fotografija iz fototeke Alinari v Firencah).

Leta 1914 je egiptovski podkralj Abas II. Hilmi padel s prestola. Po začetku prve svetovne vojne namreč v Egiptu, ki je bil formalno pod britansko krono, pronemški Abas ni mogel več vladati, saj je sta bili državi v vojni. K odstopu so prisilili tudi Laščaka. Kot avstroogrski državljani in brat avstrijskega vladnega uradnika se je znašel v nemilosti. Britanske oblasti so ga izgnale⁵⁷ na britansko Malto,⁵⁸ od koder je s pomočjo rimskih prijateljev zbežal v Rim. V tem obdobju se je veliko ukvarjal z urbanističnim načrtom za rojstno Gorico. Njegov oče Peter se kljub vojni in obvezni evakuaciji ni umaknil iz mesta, kar je Antonu povzročalo skrb. Italijansko državljanstvo je prevzel šele leta 1923.⁵⁹

Delo v Gorici

Prvi urbanistični načrt za ureditev Gorice je Laščak izdelal že v Kairu leta 1905. Za povezavo

⁵² Stern, Agstner, *Lasciac Hofarchitekt*, str. 47.

⁵³ Kopti so potomci starih Egipčanov, ki so ostali kljub arabski naselitvi. Po zatonu Egipta so se helenizirali in privzeli krščanstvo. Gre za samostojno nacionalno pravoslavno cerkev, ki jo vodi koptski papež.

⁵⁴ Ciranna, *Italian Architects*, str. 49–50.

⁵⁵ Ciranna, *Italian Architects*, str. 49.

⁵⁶ Njena posebnost je kapela z grobnico relikvij evangelista sv. Marka, ki naj bi krščanstvo ponesel v te kraje. Relikvije (svetnikovo glavo) so iz Aleksandrije ukradli Benečani leta 828 in pod "patronatom" sv. Marka osvajali Sredozemlje.

Šele leta 1968 je rimski papež v ekumenskem duhu vnil relikvije koptom (*St. Mark*, str. 5–6).

⁵⁷ Kajfež, *Goriški arhitekt v Egiptu*, str. 17.

⁵⁸ Lasciac, *Errinerungen aus meiner Beamten-carriere*, str. 330.

⁵⁹ Volait, *La tradition revisitée*, str. 115.

mestnega središča z železniško postajo je predlagal štiri različne rešitve. Pred železniško postajo bi se stikali cestni kraki, vzporedno s progo bi potekali trije drevoredi, med katerimi bi bili speljani dve cesti – ena za tovorni, druga pa za osebni promet. Mestni svet nobenega od načrtov ni sprejel, največ zaradi osebnih interesov grofa Baguerja. Gorica je takrat zapravila priložnost, da bi dobila lep vstop v mesto.⁶⁰ "Moje načrte za Gorico se vedno sprejema nenaklonjeno, kar lahko razložim: zato ker jih ne razumejo!" je zatem zapisal Laščak v pismu časniku *Corriere di Gorizia*.⁶¹

Na velikem načrtu mesta je uganka, ki zaenkrat še ni dobro razložena. Na negativu fotografije načrta je v desnem zgornjem robu podoba Kristusa na križu. Okrog njegove glave ni svetniškega sija, napis na vrhu križa pa vsebuje stavek: "Križali so me."⁶² Ali gre za simbol "trpljenja" "neodrešenih" Italijanov v Gorici, ki je takrat bila del Avstro-Ogrske? Ali mogoče celo za slutnjo krvave svetovne vojne s soško fronto, ki je izbruhnila deset let kasneje?

Leta 1906 je na pobudo krajevnega društva za polepšanje okolja v Podturnu nastal odbor za vodnjak.⁶³ Ustanovitev odbora je imela namen namesto korita sredi trikotnega trga pred cerkvijo sv. Roka postaviti fontano. Načrt je Laščak svojemu rodnemu kraju naredil brezplačno, saj se je rodil le nekaj metrov stran od obeliska.

Najprej je načrtoval, da bi obelisk izdelali iz rožnatega nubijskega granita, vendar si je potem iz ne povsem jasnih razlogov premislil. Iz kraškega kamna je osemmetrski spomenik izklesal goriški kamnosek Francesco Podbersig. Dne 25. aprila 1909 so fontano slovesno odkrili. To je bilo obdobje, ki se je začelo z izgradnjo Titanica in končalo s prvo svetovno vojno.⁶⁴ Danes so v koritu za vodo zasajene rože in fontana ni več to, ampak le še spomenik – obelisk. Neurejena okolica in parkirani avtomobili dodajo svoje k vtisu zanemarjenosti.

V Rimu je leto pred koncem vojne (1917) izdelal urbanistični plan⁶⁵ za povojno ureditev svojega rojstnega mesta. Zanimivo je, da je Laščak načrt izdelal v letu, ki se je zaključilo s prebojem avstro-ogrsko armade pri Kobaridu. Kljub vojni sreči, ki se je takrat že očitno nagibala na stran Antante, v sklopu katere je bila tudi kraljevina Italija, pa je bila fronta na Piavi daleč od dobre inspiracije za razmišljanje o italijanski povojni obnovi Gorice.

Edini ohranjeni načrt je barvna grafika v secesijskem slogu. Predvideva rušenje nekaterih objektov v zgodovinskem jedru mesta z namenom simetričnih povezav mesta, ki se širi okrog "moteče" grajske vzpetine. Marca 1919 je načrt v Gorico poslal Laščakov prijatelj, knez iz Cesara (Di Cesaro), predsednik Nacionalne gospodarske zveze za nove italijanske province, ki je načrt financirala. Kljub zahvalam novega župana Giorgia Bombiga zvezi in Laščaku do izvedbe ni prišlo. To je ugotovil prav v tistem času, ko se je mudil v Gorici in tipal teren. Leta 1921 je urbanistični plan za Gorico uresničil slovenski arhitekt Maks Fabiani, ki je nekaj elementov vzel tudi od Laščaka.⁶⁶

Gorica se je veličine svojega meščana zavedla šele po njegovi smrti in po njem imenovala ulico v Podturnu: via Lasciac. Šele v zadnjih letih so goriški arhitekti in umetnostni zgodovinarji začeli obujati spomin na Laščaka v poljudnih in strokovnih člankih. Leta 2006 je bila v palači Attems odprta razstava fotografij iz treh Laščakovih albumov, ki jih hrani muzej zgodovine fotografije Alinari iz Firenc. Na otvoritvi so se arhitektu poklonili tudi predstavniki države in lokalnih oblasti. Razstava je imela precejšen odmev tudi tostran meje, posebej na Primorskem.⁶⁷

Vila Rafut

Povsem nekaj drugega je vila na Pristavi na južnem pobočju hriba Kostanjevice. Zaradi terminologije naj pojasnimo, da vilo imenujejo z različnimi imeni: egiptovska vila, vila Laščak, vila Rafut, rafutska vila. Čeprav bi bilo najbolj ustrezno poimenovanje vila Laščak, pa je najbolj uveljavljeno ime vila Rafut. Kot otrok je Laščak velikokrat romal na kostanjeviško Kapelo, pri 53-ih pa se je odločil, da bo na njeno pobočje postavil neoislamsko vilo.

V njej dejansko ni nikdar živel. Uporabljal jo je le kot letno rezidenco. Vila je eden najbolj izrazitih, če ne prav najizrazitejši primer Laščakove neoislamske umetnosti. Je eden redkih primerov neoislamskega sloga v Evropi (če izvzamemo Balkan) in edini primer v Sloveniji.

Vratarnica ali *salamlik* na glavni cesti ima v svoji osrednji osi portal z mavrskim obokom. Kljub svoji nenavadnosti pa se po obliki z opečnato fasado in štirikapnico krito s korci skuša vklapljati v gabarit in goriško krajinsko arhitekturo.⁶⁸

Konec vojne je vila pričakala močno poškodovana zaradi bombnega obstreljevanja. Obnova vile se je zavlekla daleč v dvajseta leta. Rezultat dolgotrajnih pogajanj in dogovarjanj z državno komisijo za vojno škodo je bila neznatna odškodnina, ker

⁶⁰ Kuzmin, *Goriški bey*, str. 39. Železniška postaja je po drugi svetovni vojni ostala na slovenski strani meje, sredi trga pa je bila postavljena državna meja. Italijani trg imenujejo Piazza Transalpina, Slovenci pa bi ga radi imenovali Evropski trg.

⁶¹ Chiozza, Bianco, *Antonio Lasciac*, str. 25.

⁶² Načrt je viden na fotografiji iz albuma, ki ga hrani Accademia San Luca. Ponatis tudi v Kuzmin, *Il quaderno fotografico*, str. 123.

⁶³ Kuzmin, *Goriški bey*, str. 37.

⁶⁴ Chiozza, *Tra echi secessionisti*, str. 78.

⁶⁵ Kuzmin, *Caplelozza, Gorizia e Nova Gorica*, str. 2.

⁶⁶ Kuzmin, *Caplelozza, Gorizia e Nova Gorica*, str. 4.

⁶⁷ Mamič, *V tujini slavljen – doma pozabljen*, str. 18.

⁶⁸ Barillari, *La villa egiziana*, str. 51–52.

je šlo za luksuzni objekt. Tudi eksotični park pred vilo je zasnoval Laščak. Nekoč je bilo v njem 114 različnih vrst dreves in grmov, danes je tega občutno manj.⁶⁹

V letu začetka druge svetovne vojne je arhitekt sklenil pogodbo z zavarovalnico *Istituto Nazionale delle Assicurazioni* za dosmrtno letno rento v zameno za posest na Rafutu. Zavarovalnica ga je prevarala in mu izplačala znesek v neveljavnem denarju.⁷⁰

Leta 1947 je bila določena nova državna meja, ki je Pristavo dodelila Jugoslaviji, Gorico pa Italiji. Novi komunistični režim je vilo in posest nacionaliziral. Vanjo se je naselil Higienški zavod, ki je prostore preuredil po svojih potrebah – vključno s prezidavami. Po njegovi izselitvi je vila ostala opustošena, minaretu grozi, da se bo porušil, v notranjosti opreme praktično ni več.⁷¹ Svoje je dodalo neurejeno lastništvo, regionalni tisk pa je celo napovedoval prodajo vile. Občina Nova Gorica je zaradi ogroženosti dediščine 8. julija 2003 vilo s parkom razglasila za kulturni spomenik lokalnega pomena.⁷² Za leto 2008 se načrtuje obnovo vile s sodelovanjem ministrstva za kulturo.

Vila Rafut: stolpič v obliki minareta daje pobočju Kostanjevice prepoznavno obliko (fotografija avtorja).

Jesen življenja umetnika, pesnika in skladatelja

Januarja 1920, po zavrnitvi njegovega drugega načrta za regulacijo Gorice, se je Laščak vrnil v Egipt. K zagrenjenosti so svoje doprinesle tudi smrti: zeta, očeta, sestre Nazarene in obeh sinov, ki sta po njegovem zgledu študirala na politehniki. Fabrizio Antonio je pri svojih 30-ih odpotoval na Kitajsko; za njim so se izgubile vse sledi. Romeo Italicco Alessandro pa je umrl v Kairu leta 1926.

Kljub tragičnim dogodkom njegova delovna vnaema ni pojenjala. Leta 1920 je v Aleksandriji skupaj z Alijem Fahmijem začel z gradnjo vile za princesi Fatimo in Zahro. Po drugi vojni je stavba postala predsedniška palača za goste, v osemdesetih letih pa so jo namenili za aleksandrijski kraljevi muzej draguljev.⁷³

Nato je za princa Jusufa Kemala naredil projekt za reprezentančno palačo z dvojno osrednjo ložo; očiten zgled je imel v paladijskem slogu. Za istega naročnika je projektiral velikanski mavzolej z grobnico, ki pa ni bil nikoli zgrajen.

Istega leta je za vilo nesojenega sultana Kemala al-Dina Huseina narisal *qa'a*,⁷⁴ neke vrste sprejemnico (vežo ali avlo) za glavnim vhodom. Leta 1924 se je lotil fasade železniške postaje v Kairu (v smeri Aleksandrije) v rdeči opeki in belem kamnu.

Eno od najvidnejših Laščakovih del je nastalo v letih 1924–27, ko so mu naročili izdelavo sedeža egiptovske nacionalne banke.⁷⁵ Banka Misr je ena od šestnajstih izbranih, ki jih je Arabska republika Egipt v zadnjem desetletju popolnoma obnovila. Lahko si predstavljamo, kako pomembne so te stavbe, da jim revna država, ki ima ogromno propadajočih antičnih spomenikov neprecenljive vrednosti, nameni sredstva za obnovo. Banka Misr je bila prva obnovljena stavba v projektu Hercomanes, ki v sirskelem Aleppu in Kairu z državno pomočjo in sredstvi EU od leta 1990 obnavlja 150 najlepših stavb iz obdobja neoislamizma.

Nacionalna banka je bila ustanovljena kot prva egiptovska banka, da bi konkurirala takrat povsem dominantnim tujim bankam. Laščak je zasnoval eklektično stavbo s tradicionalnimi neoislamskimi elementi na 2500 kvadratnih metrih površine. Stavbo, katere korenine iščemo v romanskih toskanskih zgledih, odlikujejo prostrani balkoni, ki so del evropske sredozemske tradicije. Klasičnih pet osi s polkrožnimi oboki doponjujejo arabski arhitekturni elementi. Tudi notranjost banke je impresivna za-

⁶⁹ Lah Sušnik, *Rafutski park z vilo*, str. 3.

⁷⁰ Ustni vir: Mario Laščak.

⁷¹ O odnosu odhajajočih najemnikov pove tudi to, da so celo notranja vrata vrgli s tečajev.

⁷² Vilo so lastniki nameravali prodati, govorilo se je celo o prodaji zasebniku. Tudi avtor tega članka si je zato zelo prizadeval, da je vila preko občinskega odloka dobila status zaščitene spomenika.

⁷³ Danes je v zbirki draguljev egiptovske kraljeve hiše posebno mesto namenjeno tobačnici z imenom Mehmeda Alija v rožnatem diamantu.

⁷⁴ *Qa'a* je glavna vhodna avla v egiptovski hiši, kjer je streha osrednjega dela dvignjena.

⁷⁵ V bistvu gre za nacionalno ali centralno banko, ki je v lasti države. V slovenščini nacionalno banko (Banka Slovenije) neustrezno imenujemo tudi narodna.

radi (pre)bogate dekoracije po bizantinskih zgledih iz dragega uvoženega carrarskega marmorja.

Leta 1929 je bil Laščak izvoljen in imenovan za zaslužnega akademika na področju zgodovine Accademie San Luca. V predlogu za imenovanje piše, da bi "izvolitev pomenila priznanje za odlično in cenjeno delo umetnika, ki časti Italijo na tuji zemlji".⁷⁶

Ob priliki imenovanja je 73-letni Laščak rimski akademiji daroval album fotografij svojih del, ki ga danes hrani *Biblioteca Nazionale di San Luca*. Album je eden od najbolj dragocenih virov o delu Laščaka.

Družba *Société protectrice de l'Enfance* mu je leta 1930 naročila načrt za porodnišnico, ki je v tej neoislamski stavbi delovala do 1987, ko so jo porušili in postavili večjo bolnišnico. Podobno kot na njegovi stavbi Kluba Lotus je tudi tu opaziti vpliv dunajske secesije z eleganco, mogočnostjo in simetrijo, ki jo krasi neoislamska dekoracija, vzeta iz kairskega okolja.

V začetku tridesetih let 20. stoletja je Laščak prenehal z uvajanjem novosti v svoji arhitekturi zaradi "bojazni, da pripada neki drugi generaciji, ki je neobčutljiva za skušnjave sodobnih časov".⁷⁷

V zrelih letih se je začel intenzivneje ukvarjati s številnimi konjički: zgodovino, poezijo, glasbo, zbiranjem redkih predmetov. Navdušen je bil predvsem nad religiozno glasbo, na kar je vplival njegov brat Francesco Saverio (Francišek Ksaverij), ki je bil izučen skladatelj. V čast Svetogorski Mariji je ob štiristoletnici (1837) prikazovanj zložil hvalnico "Orazion a la Madona di Mon-Sant", ki je bila natisnjena v Kairu leto kasneje. Kot uvod v štiriglasno skladbo je skiciral svetogorsko podobo, pastirico in baziliko, na novo postavljeno nekaj let prej, podpisal pa se je kot Toni Lasciac.⁷⁸

Leta 1936 je šel nazaj v Kairo, kjer je dve leti kasneje narisal načrt za prenovo goriškega glavnega trga Travnik (Piazza Vittoria).⁷⁹ V njem najdemo precej elementov italijanske monumentalne arhitekture, ki je značilna posebej za obdobje fašizma (najznačilnejši primer najdemo v rimskem predmestju EUR).

Po začetku druge svetovne vojne se je dokončno vrnil v rodno Gorico (1940). Tu je na ulici IX. avgusta 7 preživel vojno. Septembra 1944 je ob smrti grofa Carla Coroninija Cronberga zložil skladbo Ave Maria. Za družino je skiciral tudi nagrobnik za zasebno kapelo na ulici XX. septembra s posvetilom "čudovitemu umetniku in dragemu prijatelju".⁸⁰ Arhitekt Marco Chiozza načrt, ki je po vseh doslej

znanih podatkih njegovo zadnje delo, ocenjuje kot umetnikov labodji spev.

Goriški dnevnik je 24. septembra 1946 zapisal:

"Laščak beg sedi v dnevni sobi med dragocenim pohištvom in slikami, z nogo zavito v mehko brisačo. Bolan je, utrujen in ne spominja se ničesar. 'Kalaš!' – Dovolj! Pride zdravnik. Pogleda nogo. Nič ni, brisača je nepotrebna. Ni več bolan Laščak beg hodi po sobah, s prsti se dotika dalij, spominja se vsega: Amine Kedive; upornika, ki ga je za 24 stotinov bril na gradu Collalto Sabino; strele v postelji; datumov in krajev, imen in dogodkov njegovega dolgega službovanja kot glavnega arhitekta kedivskih palač".⁸¹

Doma je ostal do 4. oktobra 1946. Verjetno ga je zajela nostalgija po Afriki⁸² ali si je preprosto zaželel zimo prebiti v Kairu. Dva tedna po 90. rojstnem dnevu se je odpravil nazaj v Egipt. Furlanski časnik Marmul Gurizzan mu je objavil pesem v slovo.

Po nekaj tednih življenja v stanovanju na ulici Bustan el Dekka 11 je na štefanovo (26. decembra) 1946 umrl. Pokopali so ga na latinskem pokopališču v Kairu. Skromen in neokrašen grob je označen samo z njegovim priimkom, tako kot grob njegovega očeta na osrednjem goriškem pokopališču.

O Laščakovem značaju ne vemo veliko. Ocenjujemo ga lahko samo na podlagi njegovega dela in korespondence. Njegov rokopis smo dali v psihološko grafološko oceno⁸³ trenutno najboljšemu slovenskemu znanstvenemu grafologu Borutu S. Pogačniku. "Bil je zelo živahen človek, poln energije in veselja do življenja, pa tudi agresivnosti do tistih, ki se z njim niso strinjali. Agresivnost je nastala kot protest proti prvi domači avtoriteti v otroških letih. Njegov sen bil nekakšna popolnost sveta. Izjemno močan gon po uveljavitvi ga je imel v pesti ves čas. Bil je zelo trmast. Vedno znova je govoril in govoril. V diskusijah ni štedil besed in je deloval tudi precej napadalno. Njegovi kritičnost in samokritičnost nista bili visoki. V odnosu do ljudi je bil topel in je rad navezoval stike. Čeprav je bil gotovo verne narave, pa je po svoje kar nekako prevzel vlogo demurga. Verjetno se mu je zdelo, da je Bog tako daleč in orodja za spreminjanje sveta tako blizu, da je potrebno samo začeti in svet bo preobražen. Rad je imel različne svečanosti, prva mesta, časti in blišč. Skromnost mu ni bila blizu. Imel je občutek, da je rojen za še več in bolje. Kljub temu pa ni postavil meja svojih ambicij preveč visoko."⁸⁴

⁷⁶ Ciranna, *Italian Architects and Holy Space of Egypt*, str. 54.

⁷⁷ Godoli, *Antonio Lasciac in Egypt*, str. 18.

⁷⁸ Celotna skladba (izvirnik hrani arhiv goriške semenišče knjižnice) je ponatisnjena: Chiozza, *Tra echi secessionisti*, str. 43–47.

⁷⁹ Chiozza, *Urbanistica e Utopia*, str. 77.

⁸⁰ Chiozza, Bianco, *Antonio Lasciac*, str. 27.

⁸¹ Cossar, *Storia dell'arte*, str. 365.

⁸² O nostalgiji po Afriki (Egiptu) govorijo tudi številne aleksandrinke, ki so se vrile na Goriško.

⁸³ Celotna grafološka analiza je bila objavljena v Drevesih: Mamić, *Rodoslovje in grafologija*.

⁸⁴ Borut Pogačnik, *Anton Laščak, grafološka analiza fotokopije daljšega pisma z dne 10. 12. 1929*, Ljubljana, 25. maja 2002 (dokument hrani avtor).

Mladi goriški arhitekt Marco Chiozza, ki se je v življenje Antona Laščaka od vseh najbolj poglobil, ga ocenjuje kot "osebnost mnogovrstnih zanimanj, posvojenega Egipčana, arhitekta, pesnika in glasbenika". "Dva človeka močnih in nekoruptivnih značajev, Luigi in Antonio, ki sta dosegla zavirljive dosežke, sta zaradi ljudi trpela in bila kaznovana zaradi njune poštenosti in neupogljivosti," trdi Chiozza.⁸⁵

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

AAG – Nadškofijski arhiv Gorica (Archivio dell'Arcidiocesi di Gorizia).

Matične knjige.

Accademia San Luca, Rim

Album fotografij Antona Lasciaca iz leta 1929, coll. 1568.

ASGO – Archivio Storico del comune di Gorizia (Zgodovinski arhiv občine Gorica).

Alinari, Firenze

Zbirka fotografij v treh albumih: GCQ-A-003402, GCQ-A-008548 in GCQ-A-003407).

Arhiv župnijskega urada Ročinj.

Matične knjige.

Zasebni arhiv avtorja.

Župnijski arhiv Podturn (Archivio parrocchia S. Rocco).

Matične knjige.

USTNI VIRI

Laščak, Mario (1926), Izola (31. januarja 2007).

Rustja, Božo (1963), Koper (14. junija 2003).

LITERATURA

Barillari, Diana: Les batiments de la Assicurazioni Generali au Caire. *Le Caire-Alexandrie: architectures européennes, 1850-1950*. Kairo : Centre d'études et de documentation économique, juridique et sociale, Paris (CEDEJ), 2001.

Barillari, Diana: La villa "egiziana" di Antonio Lasciac sul Rafut: revival islamico nella Mitteleuropa. *Borc San Roc*, 1998, št. 10, str. 43–57.

Chiozza, Marco: *Antonio Lasciac – Tra echi secessionisti e suggestioni orinentali*. Mariano del Friuli : Edizioni della Laguna, 2005.

Chiozza, Marco: Urbanistica e utopia. *Borc San Roc*, 2001, št. 13, str. 71–80.

Chiozza, Marco, Bianco, Silvia: Antonio Lasciac: Architecture and Identity. *Da Gorizia all'impero Ottomano : Antonio Lasciac architetto* (uredil Ezio Godoli). Gorizia : Alinari, 2006, str. 19–27.

Ciranna, Simonetta: Antonio Lasciac (1856-1946) ed Ernesto Verrucci (1874-1945): due architetti italiani al servizio dei sovrani d'Egitto. *Città,*

Restauro e Architettura da oriente a Occidente. Roma : Università degli studi dell'Aquila, 2000.

Ciranna, Simonetta: Italian Architects and Holy Space of Egypt. *Le Caire-Alexandrie: architectures européennes 1850-1950* (uredila Mercedes Volait). Kairo : Centre d'études et de documentation économique, juridique et sociale, 2001, str. 49–56.

Ciranna, Simonetta: Italian Architects: the Builders of Churches in the capitals of the Mediterranean *Environmental Design : Journal of the Islamic Environmental Design Research Centre*, 1999, št. 1–2, str. 96–103.

Cossar, Mario Ranieri: Storia dell'arte e dell'artigianato in Gorizia. Pordenone : Cosarini, 1948.

Damiani, Licio: *Arte del Novecento in Friuli : Il liberty e gli anni venti*. Udine : Del Bianco, 1978.

El-Shazly, Ali Essam: On the Maintenance Policy of a Historical "Galeria" Building in Alexandria. *Journal of Asian Architecture and Building Engineering*, 2002, št. 1., str. 281–287.

Fayzan, Hassan: Palaces of Change. *Al-Abram Weekly*, 1999, št. 436 (1.7).

Godoli, Ezio: Antonio Lasciac in Egypt. *Da Gorizia all'impero Ottomano : Antonio Lasciac architetto* (uredil Ezio Godoli). Gorica : Alinari, 2006, str. 9–18.

Godoli, Ezio, Barillari, Diana: *Istanbul 1900 : Architecture et intérieurs Art Nouveau*. Pariz : Seuil, 1997.

Kajfež, Tomislav: Antonio Lasciac (1856–1946), goriški arhitekt v Egiptu. *Primorska srečanja*, 2006, št. XXX/297.

Kuzmin, Diego: Anton Lasciac, goriški bey. *Isonzo – Soča*, 1996, št. 21, str. 36–39.

Kuzmin, Diego: Il quaderno fotografico delle opere di Antonio Lasciac presso l'Accademia di San Luca a Roma. *Studi Goriziani*, 1999, št. LXXXIX–XC, str. 113–127.

Kuzmin, Diego: Sulle orme di Antonio Lasciac. *Isonzo – Soča*, 2000, št. 38, str. 24–26.

Kuzmin, Diego, Caplelozza, Sergio: *Gorizia e Nova Gorica: due città, due "corpi", un'unica anima, Urbanistica a confronto : diplomaska naloga*. Benetke : Istituto Universitario di Architettura, 1992.

La Lievre, Giuseppe: *Casa nostra: Storia antica e cronaca moderna*. Udine : Del Bianco, 1900.

Lah Sušnik, Marvy: *Rafutski park z vilo, strokovne podlage za razglasitev za spomenik lokalnega pomena*. Nova Gorica : Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, 2003.

Lasciac, Alois: *Errinerungen aus meiner Beamten-carriere in Österreich : in den Jahren 1881–1918*. Triest : samozaložba, 1939.

Lasciac, Antonio: *A Guriza. Pagine Friulane*, 1896, št. 7.

⁸⁵ Chiozza, *Tra echi secessionisti*, str. 11 in 29.

- Lasciac, Antonio: Contemplando il magnifico leone di San Marco sul castello di Gorizia. *Alma mater cordium* (uredil Giuseppe La Lievre). Rocca S. Casciano, 1917, str. 12.
- Lasciac, Antonio: *Il villino della Daira Djelal Pascia in Cairo*. L'Edilizia moderna, 1901, št. X/XXXI, str. 28.
- Lasciac, Antonio: Palazzo Daira Djelal Pascia in Cairo. *L'Edilizia moderna*, 1900, št. IX/XXXV., str. 49–51.
- Lasciac, Antonio: Villa Dilberoglue. *Der Architekt*, 1899, št. V–3, str. 13.
- Lasciac, Luigi : *Alcuni cenni sulla Amministrazione provinciale dell'Istria negli anni 1916–1918*. Trst, Biblioteca della Societa, str. 40–41.
- Makuc, Dorica: *Aleksandrinke*. Gorica : Goriška Mohorjeva družba, 2006.
- Mamić, Tino: Anton Laščak – v tujini slavljen, doma pozabljen. *Primorske novice*, 2006, št. 229, str. 18.
- Mamić, Tino: Laščak je govoril slovensko. *Primorske novice*, 2007, št. 30, str. 32.
- Mamić, Tino: Laščak, Anton. *Enciklopedija Slovenije : Dodatek A–Ž*. Ljubljana : Mladinska knjiga, 2002, str. 119.
- Mamić, Tino: Rodoslovje in grafologija: Anton Laščak beg. *Drevesa*, 2004, št. 2–4., str. 67–70.
- Nazzi, Gianni: Lasciac (o Laschach), Antonio. *Dizionario biografico friulano*. Bassaldella di Camporformido : Ribis, 1997, str. 365.
- Raafat, Samir: *Taber Pasha of Tabra Palace*. Cairo Times, 1999, št. 14 (10.6.), str. 12.
- Raafat, Samir: *The Grand Vezir's Palace*. Cairo Times, 2001, št. 14 (7.6.), str.12.
- Sacheri, Giovanni: *Prima Esposizione Italiana di Architettura in Torino: le mie impressioni scritte sul posto*. Torino : Camilla e Bertolero Editrice, 1892.
- Stern, Marcella, Agstner, Rudolf: Antonio Lasciac – Bey (1856–1946) : Hofarchitekt. *Papyrus*, 1992, št. 11–12, str. 46–50.
- St. Mark. Alexandria : Coptic Patriarchate of Alexandria, 1997
- Volait, Mercedes: La communauté italienne et ses édiles. *Alexandrie entre deux mondes*, ROMM 46, 1987, št. 4, str. 137–155.
- Volait, Mercedes : La tradition revisitée: réflexions sur un thème récurrent de la production architecturale européenne en Égypte. *Architettura e architetti italiani a Istanbul tra il XIX e il XX secolo*. Istanbul : Istituto Italiano di Cultura, 1995, str. 109–116.
- Volait, Mercedes: *L'architecture moderne en Égypte et la revue "Al-Imara": 1939–1959*. Le Caire : Centre d'études et de documentation économique, juridique et sociale, Paris (CEDEJ), 1988.
- Volait, Mercedes: *Le Caire-Alexandrie: architectures européennes, 1850–1950*. Le Caire : Centre

d'études et de documentation économique, juridique et sociale, Paris (CEDEJ), 2001.

Volait, Mercedes: Un architecte face a l'Orient: Antoine Lasciac (1856–1946). *La Fuite en Égypte. Supplément aux voyages européens en Orient*. Le Caire : Centre d'études et de documentation économique, juridique et sociale, Paris (CEDEJ), 1989, str. 265–273.

R I A S S U N T O

Il bey Antonio Lasciac – biografia dell'architetto del Re egiziano

Anton Laščak o Antonio Lasciac (Gorizia, 1856 – Il Cairo, 1946) fu architetto di corte del Re egiziano ed uno dei maggiori esponenti dell'architettura neoislamista che, seguendo gli esempi neoclassicistici europei, cercava l'ispirazione negli antichi stili artistici tradizionali. Egli creò una serie di lussuosi palazzi a Il Cairo e Alessandria d'Egitto; in Slovenia il parco e la villa a Pristava (Rafut) presso Rožna dolina. Ha lavorato anche a Perugia, Roma, Torino e Costantinopoli. Ebbe diverse idee per Gorizia, di cui realizzò solo la fontana con l'obelisco a Podturn (San Rocco).

Subito dopo il suo arrivo ad Alessandria nel 1882 fu conosciuto per la galleria monumentale Menasce, che gli fece guadagnare stima e successo presso la borghesia e la nobiltà egiziana. Al centro de Il Cairo, negli ultimi anni, sono stati restaurati due suoi palazzi: la sede della banca nazionale Misr e l'edificio delle Assicurazioni Generali triestine. Per i suoi meriti ricevette dal vicerè egiziano Abbas II il titolo nobiliare di bey, corrispondente al barone. Questa fase della sua vita finì con la Prima Guerra Mondiale, quando il re fu destituito e anche Laščak, in quanto cittadino austro-ungarico, fuggì dall'Egitto. Tornò a Il Cairo poco dopo la Guerra, poiché a Gorizia non fu accettato nessuno dei suoi progetti. Oltre all'architettura, si occupava di comporre musica e di poesia in friulano. Passò nella città natia gli ultimi anni della vita, ma ormai novantenne tornò lungo il Nilo, dove morì.

Un'indagine genealogica dimostra che era figlio di genitori sloveni e sposato con una slovena. Una testimonianza ha confermato che conosceva lo sloveno e che parlava sloveno con i suoi parenti di Ročinj. Nacque in ambiente friulano, ha scritto e ha comunicato soprattutto in italiano e friulano ed era simpatizzante irredentista. Si considerava italiano, la letteratura specialistica straniera lo conosce soprattutto come l'architetto italiano Antonio Lasciac.